

DOI: <https://doi.org/10.31874/2309-1606-2023-29-2-4>
 УДК 1:325.8(474+477)

Михайло Бойченко

Основні напрями протидії «руському миру» в Україні: завдання деколонізації

Попри те, що нині в Україні склалася загальна суспільна згода щодо необхідності протидії «руському миру», однак серед українських громадян наявні доволі розмаїті, а підчас і суперечливі пропозиції щодо шляхів здійснення такої протидії. У державній політиці поступово починає проступати основна лінія здійснення такої протидії, однак, необхідно логічно і організаційно обґрунтувати основні етапи її здійснення. Сутність протидії «руському миру» полягає у послідовному здійсненні деколонізації в Україні, оскільки саме держава-агресор росія століттями здійснювала масштабний і тривалий час доволі успішний проект колонізації України. Метою статті є з'ясування постколоніальної ситуації для України, а відповідно – і завдань деколонізації для неї як ключового напрямку протидії «руському миру» в Україні. Проаналізовано ступінь колонізації України на основі компаративного аналізу з іншими відомими у світі історіями колонізації. Завдяки цьому з'ясовано ступінь застосовності до сучасної України постколоніальних студій і теорії деколонізації. Україна повторює багато класичних рис постколоніальної країни, але має усі шанси зробити значний новий внесок у теорію деколонізації – завдяки успіхам у протистоянні російській імперії, якою є нині російська федерація у своїй експансіоністській мілітаристській зовнішній політиці. Деколонізація в Україні здійснюється у три етапи, під час кожного з яких послідовно здійснюються необхідні інституційні зміни, кожна з яких унеможлиблює повернення на попередній етап. Таким чином, дзеркальне протистояння російській колонізації, переймання кращого світового досвіду деколонізації і нарешті, розбудова самодостатнього українського світу – три етапи успішної деколонізації в Україні, які можуть стати зразком і для інших колишніх колоній.

Ключові слова: Україна, «руський мир», протидія, деколонізація, російська імперська політика, постколоніальна теорія.

Вступ. До постановки проблеми

В жовтні 2023 року було проведено опитування студентів другого курсу бакалаврату відділення політології Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Опитування студентів було добро-

© Михайло Бойченко, 2023

вільним, у формі творчого есе на задану тему: «Кращі шляхи протидії «русскому миру» в Україні під час війни». Представництво по групах виявилось доволі високим 21 з 26 студентів – у одній групі, і 22 з 26 студентів – у другій. Таким чином, всього було опитано 43 студенти (з 52-х) віком 18-19 років.

Також у статті далі буде задіяно вибірковий компаративний аналіз різних історій колонізації і інституційний та ціннісний аналіз основних напрямів протидії «русскому миру» в Україні завдяки державній політиці деколонізації.

Було з'ясовано, що всі без винятку студенти визнають законність і необхідність активно протидіяти «русскому миру» в Україні, а також застосування для цього комплексного підходу.

Однак, щодо шляхів і засобів протидії «русскому миру» в Україні виникли різні пропозиції. Тут також є свої панівні і особливі думки.

Більшість студентів схиляються до пріоритетного звернення до таких заходів на державному та загальносуспільному рівні (від найбільш поширених і далі за зменшенням частоти відповідей):

- вдосконалення української інформаційної політики, контрпропаганда, розвиток інформаційної безпеки і водночас захист інформаційної свободи, розвиток критичного мислення у громадян України, створення міцних медійних платформ, проведення кампаній з протидії дезінформації і збільшення медіаграмотності українських громадян, а також зміцнення кібербезпеки для захисту важливої інформації (37 відповідей);
- чітке визначення, що собою являє «руський мир», на який сучасний культурний, політичний та військовий контекст він спирається, виявлення і викорінення радянських і російських наративів (29);
- м'яка українізація: підвищення рівня української самоідентифікації громадян України, громадянської самосвідомості і громадянської активності в Україні, зокрема – за допомогою відповідної освітньої політики і розвитку сфери культури в Україні (24);
- міжнародна солідарність, побудова міжнародної системи колективної безпеки, яка надасть необхідні дієві гарантії для України (22);
- обмеження російського впливу в країні як важлива складова захисту національної безпеки, захисту національних цінностей, і передусім підтримка утвердження української мови як державної в Україні, аж до повного переходу на українську мову в Україні (19);
- належна військова відсіч російській агресії, зміцнення власних силових структур і оборонних потужностей України, розробка та впровадження ефективних військових стратегій в Україні (18);
- ширше залучення дипломатичних і переговорних механізмів (17);

- зміцнення громадянського суспільства в Україні, досягнення політичної стабільності в Україні, ширше залучення громадян до політичного процесу в Україні (14);
- підтримка українського виробника і розвиток української економіки, бізнес-середовища, підтримка інновацій та розвиток галузей, що забезпечують економічну незалежність України (12);
- утвердження міжнародних правових стандартів в Україні і передусім належний захист прав людини, розвиток незалежних ЗМІ та інших неполітичних організацій (12);
- продовження і інтенсифікація реформ в Україні, боротьба з корупцією (10);
- посилення економічних, політичних та правових санкцій проти росії (9);
- повна відмова від російського культурного продукту, обмеження використання російської мови, заборона діяльності релігійних та інших культурних організацій з центром у країні-агресорі, блокування всіх російських сайтів (8).

Важливими є і такі варіанти відповідей:

- підтримка демократичних рухів, громадянського суспільства в країнах, які стикаються з «русским миром», культурний обмін і співпраця, центром якого могла би бути Україна (5);
- необхідність популяризації української культури і мови в Європі та в усьому світі (4);
- вивчення та аналіз подій війни, систематичне дослідження закономірностей розгортання нинішнього конфлікту для визначення напрямів ефективнішої протидії агресору (3);
- відмова від заборони в Україні російської чи будь-якої іншої мови: не можна допускати стати дзеркальним відображенням росії – принижуючи будь-чию гідність (2);
- підтримка місцевого населення, яке об'єдналося задля досягнення спільної мети, подолання ворога, розвиток програм реінтеграції для тих людей, які живуть в областях, що найбільше постраждали від росії (2);
- повний розвал росії як держави, адже жодні санкції проти неї не допоможуть (2);
- кожен українець має робити донати на перемогу (1);
- підтримка громадян, що постраждали від війни: надання психологічної допомоги, розвиток соціальних програм для внутрішньо переміщених осіб та забезпечення базових потреб населення (1);
- розвиток ініціатив, спрямованих на сприяння співпраці та розуміння важливості миру (1);
- сприяння вивченню англійської мови як найбільшого культурного простору в світі (1);

- введення візового режиму з тими країнами, громадяни яких розмовляють лише російською мовою переважно та мають авторитарні режими (росія, білорусь та деякі інші так звані «пострадянські республіки») (1);
- заборона на законодавчому рівні брати участь у виборах громадянам України, які отримали російський паспорт на тимчасово окупованій території, поки вони не складуть іспит з української мови, історії України, Конституції України (1);
- запровадження практики адресних публічних звернень керівництва України до етнічних українців в РФ, позбавлених мови, національної ідентичності, культури, права на самоорганізацію (1).

Викладені тут відповіді не є несподіваними чи надто оригінальними. Більше того, найчастіше з них зумовлені знайомством студентів з аналітичними матеріалами і публічними виступами політичних, військових і економічних експертів – про що студенти відкрито зазначили у своїх відповідях. Однак, сама частотність тих чи інших відповідей, тобто вибір студентами кращих опцій доволі репрезентативно представляє сприйняття сучасним студентством і загалом українською молоддю ситуації з протидією «русському миру» в Україні.

Вочевидь, усі ці та деякі ще не згадані тут, але названі студентами конкретні завдання варто виконувати. Однак, все водночас якісно зробити надзвичайно складно, а тому слід визначитися з послідовною зміною пріоритетів – що починати робити невідкладно, а що готувати поступово і реалізовувати у другу або у третю чергу. Але така етапність має бути визначена, передусім, не мірою соціальної чи емоційної напруги, яку викликає агресія носіїв «русского миру», але достатнім розумінням причин цієї агресії. Тому важливим є з'ясування постколоніальної ситуації для України, а відповідно – і завдань деколонізації для неї як напрямку протидії «русському миру» в Україні. Це і є метою статті.

Діапазон застосування теорії деколонізації до України

В Україні звично говорять про необхідність деколонізації України, маючи на увазі передусім радянську «спадщину» і, водночас, вочевидь, мало задумуються на тим, наскільки порівнюваною є ситуація в Україні порівняно з класичними випадками постколоніальних країн. В чомусь ця ситуація є набагато кращою, а в чомусь – набагато гірша за колоніалізм, з яким зустрілися свого часу країни Південно-Східної Азії, більшість країн Африки і практично усі країни Америки. Тому слід, передусім, розібратися, в яких випадках Україні варто переймати досвід інших країн, а який досвід до України не можна або й не варто застосовувати. Адже де в чому український досвід зазнавання колоніального гніту є

унікальним і потребує спеціального вивчення, а сліпе копіювання чужого досвіду може завдати більше шкоди, аніж принести якусь користь.

Звісно, Україна, на перший погляд, уникла нищівної работоргівлі, якої зазнали багато колоній (особливо у випадку колоній, для яких метрополіями були Португалія чи Бельгія). Хоча століттями Туреччина забирала відчутну частину українців у ясир і без колоніалізму з її боку. Крім того, використання царським урядом українських рекрутів у російській армії або ж використання українців у організованих Львом Троцьким «трудо-вих армій», розвинуте у практиці ГУЛАГу сталінським режимом, мало чим відрізнялося від практики работоргівлі – переважно тим, що тут людей використовували як рабів не приватні особи і приватні компанії, а сама держава – російська імперія, а згодом радянський союз. Людські втрати України від колоніальної політики обраховуються мільйонами життів, що можна цілком співставити з втратами від работоргівлі західними метрополіями населенням окремих країн Африки.

Втім, можуть зауважити, що, на відміну від колоніальних країн Африки, Азії і Америки, в Україні колонізацію здійснювали не представники іншої раси/релігії/цивілізації. А тому нібито у нас колонізація не була такою жорстокою. Таку хибну позицію ще можна зустріти у закордонних публікаціях – і то не лише популярно-публіцистичних, але й таких, що претендують на науковість. Що вже казати, що навіть в Україні подекуди залишаються дослідники, які вірять у історію «трьох братніх народів», про патронат росії над Україною, який пішов на користь самій Україні. Якщо такі тези можна зустріти навіть у деяких науковців, чи можна дивуватися тому, що подібні хибні і оманливі уявлення побутують і у багатьох пересічних громадян – як в Україні, так і тим більше – за кордоном? Мовляв, українці – це майже ті ж самі росіяни, а відповідно, нинішня війна – і не війна зовсім, а внутрішній конфлікт між «своїми», тож і самі якимось між собою розберуться, а Європа чи тим більше світ тут нібито й ні до чого.

Для цих «наївних», які «добросовісно» помиляються, варто нагадати ту логіку, яку науково обґрунтовує німецький філософ Георг Зимель: між рідними і близькими людьми якраз виникають найзапекліші конфлікти – адже якщо можна зрозуміти і простити якесь незнання чи нерозуміння сторонній людині, то як може той/та, хто тебе прекрасно знає, чинити з тобою те, що тобі явно не сподобається і він/вона це добре розуміють?! [Simmel 1908]. Можна згадати кривавий багатотомовий конфлікт між сербами і хорватами, яких розділяє лише релігія, або ж європейські багатотомові конфлікти – хоча би у Великобританії. Географічна і культурна «близькість» історії тому зовсім не є гарантією «м'якої» колонізації і спільності цінностей – нерідко зовсім навпаки. І Україна у своїх стосунках з росією якраз і отримала такі асиметричні взаємини, у яких росія всіляко експлуатувала і принижувала, знецінювала Україну

століттями, тоді як Україна була півтисячолітнім культурним донором і постачальником кадрів та інших ресурсів для росії. Тому Україна як колонія не завжди зазнавала таких інтенсивних і жорстоких утисків, як Африка, Азія чи Америка, однак ці утиски були значно тривалішими і, за винятком окремих народів (таких як корінні жителі Америки), українці постраждали чи не більше, аніж інші колонізовані народи. Якщо дехто скаже, що Україна все ж розвинула себе попри все і у результаті навіть отримала власну державність – то відповіддю буде зустрічне питання: а наскільки краще і блискучіше могла би розвинути себе Україна без колоніального виснаження її російською метрополією?

Україна, крім того, пережила штучний голодомор, організований тричі центральним радянським урядом у 1921-1923-х, 1932-1933-х та 1946-1947 роках і який можна порівнювати з так званим «картопляним голодом» (Great famine) у Ірландії у 1945-1852 роках, який не було належним чином подолано урядом тодішнього Сполученого королівства Великої Британії та Ірландії. Цей голод мав радикальні демографічні наслідки для Ірландії: «Сучасна думка полягає в тому, що від 1 до 1,5 мільйона людей загинули і від 1 до 1,5 мільйона людей емігрували з Ірландії між 1841 і 1851 роками» [Powderly 2019]. В Україні історики вже визнали усі три випадки штучного голоду Голодомором. Так, спочатку українські історики довели не випадковий характер такого голоду: «...всі три українські голоди мають під собою як найголовнішу причину – підведення під тоталітарний режим адекватної йому директивно-планової економіки. В ході створення у 30-х роках колгоспного ладу з'явився ще один, додатковий фактор поглиблення голоду – націлений проти українських селян і козаків державний терор» [Кульчицький 2000: 14]. Згодом було доведено їх характер як Голодомору – як українськими істориками [Антонович 2013], так і американськими дослідниками [Applebaum 2017]. Однак, довести юридично цей злочин все ще належить у майбутньому. Що ж стосується Ірландського штучного голоду, то справу цю свого часу так і не розглянули, а зараз вже й піднімати майже нікому – ірландською мовою майже ніхто не говорить: «У 2022 році загальна кількість тих, хто щодня розмовляє ірландською мовою поза системою освіти, становила 71 968 осіб, що на 1 835 менше, ніж у 2016 році (73 803)» [Ó Caollaí 2022]. Ситуація з ірландською мовою у сучасній Ірландії аналогічна до ситуації з білоруською мовою у Білорусі. Порівняно з цим в Україні ситуація з державною мовою набагато краща, хоча голодомори були не менш нищівними, а насправді – таки в абсолютних цифрах набагато більш важкими, до того ж не у менш цивілізованій середині 19-го століття, а вже незадовго до утворення ООН і прийняття Декларації прав людини.

Однак, є більш болюче питання: якщо у більшості відомих у світі колоній місцева еліта була переважно у зародковому стані, то в Україні на

1920-1930-ті роки мали цілком розвинену політичну і митецьку еліти, і їхнє нищення, зокрема по сфабрикованій справі «Спілки визволення України» [Демченко 2019], а також загалом нищення кращих представників української культури, яке отримало назву «розстріляне Відродження» [Лавриненко 2015] є непорівняно сильнішим ударом по розвитку України як держави і суспільства – з якою колонією не намагатися порівнювати Україну.

Таким чином, до історії України цілком можна застосовувати теорії деколонізації, а відповідно – і постколоніальні студії, які широко відомі в Україні і аналіз яких не є завданням цієї статті. Більше того, глибоке дослідження української історії як історії колонізації та деколонізації напевно додасть важливу нову інформацію, а також нові концептуальні рішення для розвитку постколоніальних студій.

Дослідники постколоніалізму і завдань деколонізації України сходяться на тому, що протистояти російській колонізації слід не лише у силовий спосіб, але також ідейно, а для цього варто визначити, чим є сам «русский мир» як квінтесенція російського імперіалізму [Агеєва 2022; Гундорова & Матусяк 2014; Снайдер 2012; Снайдер 2020]. Адже коли спеціально досліджують «русский мир», тоді він постає передусім як ідея чи як сукупність чи конгломерат ідей, об'єднаних більш чи менш вдало у єдину філософсько-політичну доктрину [Волковський 2020; Зборовська 2022]. Український дослідник «русского мира» Володимир Волковський пропонує так визначати ідею як соціальну силу: «...*конкретні світоглядно та ціннісно значущі висловлювання, що визначають певне бачення світу та ставлення до нього*. Ці висловлювання поєднуються у системи, створюючи ідеології, і мають певні правила та закономірності їхнього конструювання і критики. Ці правила не завжди очевидні, але вони саме формують легітимуючу основу системи ідей, її віро-гідність та привабливість, і вони є маркером «свій – чужий», що дає змогу носіям ідентифікувати іншого навіть попри апеляції до позірно легітимних у спільноті ідей» [Волковський 2020: 20]. Тоді «русский мир» постає «як доктрина – певна єдність ідей, цінностей, суджень, висловлювань, яка претендує бути цілісною системою, повноцінною ідеологією, яка явлена в різному роду текстах, і насамперед становить собою певну логічну систему суджень, що можна аналізувати» [Волковський 2020: 20-21].

Деколонізація логічно включає в себе три основних етапи: боротьбу з колишньою метрополією її ж засобами, опанування кращих світових зразків для протиставлення себе імперії, і, нарешті, власний повноцінний самобутній розвиток. Звісно, деякі елементи кожного з етапів наявні завжди, але домінує на кожному з етапів саме визначений змістовий компонент: без опанування і подолання проблем попереднього – неможливий перехід до наступного.

Перший етап. Дзеркальна відповідь «русському миру» в Україні

Для першого етапу знаковим завданням для України є здійснення дерусифікації і повернення законного панівного статусу українській мові [Бойченко 2020]. На виконання цього завдання в Україні, зокрема, було прийнято у 2019 році закон «Про функціонування державної мови» [Верховна Рада України 2019]. Також важливим напрямом деколонізації на першому її етапі є декомунізація як викорінення основної ідеології, базуючись на якій, імперія здійснювала русифікацію більшу частину минулого століття. Це завдання почали послідовно виконувати після прийняття відповідного закону у 2015 році [Верховна Рада України 2015]. І нарешті, останнім у часі на цей момент є закон України про деколонізацію культурного простору [Верховна Рада України 2023а]. Умови війни змусили загострити відповідальність за колабораціонізм з країною-агресором, яка є колишньою метрополією щодо України [Верховна Рада України 2022]. Ще 6 січня 2019 року Православна церква України (ПЦУ) отримала від Константинопольського патріарха Варфоломія Томос про визнання канонічної автокефалії ПЦУ [Від редакції 2019]. Верховна Рада України лише у жовтні 2023 року і лише у першому читанні проголосувала за закон про заборону діяльності Московського патріархату на території України [Червоненко 2023]. Ці та інші завдання та їхнє виконання вписуються в прозору стратегію – повернути Україні її власні мову, віру, історію, і загалом культуру, і водночас – відкинути нав'язані і ворожі мову, віру, історію і загалом культуру. Ця стратегія втім у своїх екстремумах межує з тим, що кожна цивілізована і демократична країна прагне уникнути: це ближче до культури скасування, аніж до практик толерантності. Втім, для толерантності ще мають з'явитися належні підстави, а скасування ще має спочатку досягнути своєї справедливої мети.

«На першому етапі найпростішим і найефективнішим способом реалізації деколонізації було використання вироблених під час колонізації механізмів соціального контролю та проведення дерусифікації так само, як здійснювалася сама русифікація. Однак, і тут дерусифікацію слід здійснювати принципово демократичними методами, протиставляючи репресивні методи тоталітарної російської імперії принципово іншій політиці вільної та незалежної України» [Boichenko 2023: 69]. Ці ідеї було апробовано автором ще у 2020 році на конференції «Тоталітаризм як система знищення національної пам'яті» у Львові: «Русифікація постає як типовий приклад колоніалізму росії щодо України у минулому і постколоніалізму у теперішньому. Тоталітаризм же зробив максимально цинічними, відкритими і жорстокими практики такого колоніалізму» [Бойченко 2019: 36]. Сьогодні головним завданням для України є для себе утвердити остаточну ідеологічну поразку колоніалізму, досягнути

для усіх своїх громадян рішучої відмови бачити в колоніальному минулому будь-який варіант майбутнього для України. Те ж саме стосується і наших союзників і наших опонентів за кордоном – які не мають українського трагічного досвіду жертви, яка перманентно зазнає втрат від свого ката-колонізатора. Україна не є ліберальним варіантом росії, бо Україна не може бути частиною росії – ані кращою, ані гіршою – ніякою версією росії ні за яких обставин. На цьому етапі характерним є протиставлення російських культурних зразків як непридатних для України українським як більш цінним і функціонально ефективним – щонайменше для самої України, але все більшою мірою і для інших «пострадянських республік, і навіть для самої росії. Хоча на перших порах це порівняння все ж відбувається за тими ключовими позиціями, які були встановлені імперією. «І все ж саме тут відбувається послідовне формування власне українських критеріїв оцінювання на противагу російським критеріям оцінювання – у дзеркальному ключі» [Boichenko 2023: 69].

Другий етап. Інтеграція світового досвіду для протистояння росії

На другому етапі Україні необхідно остаточно відмовитися не лише від критеріїв оцінювання, запропонованих російською імперією, а й від самих імперських ключових позицій, за якими оцінюється українське суспільство. Україна, зокрема, не має приміряти на себе корону провідника усіх слов'ян, до чого її, зокрема, регулярно спокушають проросійські провокатори. Ці ідеї було апробовано автором ще на конференції «Виклики постколоніалізму: філософія, релігія, освіта» в Національному педагогічному університеті імені М. П. Драгоманова у Києві. Україна не має бути дзеркальною протилежністю імперської росії, вона має бути просто собою, незалежно від росії [Бойченко 2018]. «На цьому етапі українське суспільство активно сприймає кращі зразки світової культури, які переважають над імперською культурою росії. Важливу роль відіграє переорієнтація на англійську як основну іноземну мову спілкування українців, як і на інші європейські мови» [Boichenko 2023: 69]. Ще у 2019 році Міністерство освіти і науки України розробило проєкт концептуальних засад державної політики щодо розвитку англійської мови у сфері вищої освіти [МОН України 2019], і нещодавно був нарешті прийнятий за основу законопроєкт про застосування англійської мови в Україні, який, зокрема, зобов'язує державних службовців та офіцерів середньої та вищої ланки обов'язково володіти англійською мовою [Верховна Рада України 2023b]. «Це зумовлено новою орієнтацією України на базову культуру сучасної глобальної цивілізації, що знайшло відображення в закріпленні в Конституції України роботи щодо вступу до Європейського Союзу та Організації Північноатлантичного договору

(НАТО). Оволодіння англійською мовою спрощує та прискорює орієнтацію на нові життєві, соціальні та культурні стандарти в Україні» [Voichenko 2023: 69].

На прикладі сфери вищої освіти можна засвідчити, що помітно зростає як обсяг, так і значущість зовнішньої академічної мобільності, тобто, українські студенти і професура значно активніше включаються у різні міжнародні та закордонні науково-дослідницькі проекти та освітні програми. Це створює необхідні передумови для більш повного і глибокого опанування кращим світовим досвідом, хоча успішна реалізація цих можливостей потребує також і внутрішню готовність самих учасників програм академічної мобільності сприйняти і опрацювати цей досвід.

Крім того, не можна виключати також імовірність наявності певного закордонного досвіду, який не буде корисним, або навіть буде шкідливим для українських учасників – попри те, що на своїй батьківщині цей досвід є цілком успішним і вдалим. Це може бути зумовлено тим, що закордонний освітній досвід є корельованим з усією інституційною структурою цього суспільства: наприклад, з національною системою права, особливостями функціонування національної економіки, національної політичної системи, особливостями організації функціонування культурних інституцій тощо. Також цілком можуть й внутрішні для національної системи освіти особливості: наприклад, специфіка взаємодії між різними освітніми інституціями на різних рівнях і у різних формах отримання освіти, особливі національні освітні традиції, які об'єднують кілька освітніх інституцій, або взагалі є наскрізними для всієї системи. У останньому випадку – без наявності цих традицій в українській системі освіти і науки, запозичення окремих елементів закордонного академічного досвіду є не лише проблематичним, але може виявитися і непродуктивним.

Але в цілому усі ці перешкоди більш чи менш швидко може бути поступово подолано – за умови наявності достатньої мотивації не лише у самих учасників академічної мобільності, але й в цілому в українській системі освіти, передусім серед її менеджменту.

Пріоритетні напрями опанування закордонним академічним досвідом визначаються в умовах оборонної війни України проти росії потребами цієї оборони – це стосується як опанування кращими закордонними науковими досягненнями, вивчення відповідних технологічних розробок, а також опанування найбільш запитаними для потреб оборони спеціальностями і професіями.

Третій етап. Остаточний розрив з колоніалізмом: Україна для себе

На третьому етапі деколонізації Україна має зосередити основні свої зусилля на створенні власних нових життєвих, культурних та соціальних моделей. Хоча таке творення відбувалося невпинно від самого початку виникнення українського суспільства, однак, більшу частину історії України українське культурне творення не було вільним і мусило постійно долати важкі перешкоди. Без розриву з колоніальним минулим, виходу з-під культурного впливу імперій і засвоєння альтернативних кращих світових моделей таке творення було спорадичним і майже безсистемним. «По-перше, це відбувалося в умовах надмірного опору строкатого життєвого, культурного та соціального середовища, перенасиченого пережитками імперського минулого. По-друге, українське суспільство мало оволодіти основними досягненнями сучасної світової цивілізації, щоб спиратися на них у власному розвитку, а не стихійно та не-свідомо їх копіювати» [Voichenko 2023: 69-70]. Коли деколонізація буде здійснена на символічному та організаційному рівнях, третім етапом має стати реструктуризація всієї інституційної системи України. Лише це зробить процес деколонізації в Україні завершеним і незворотнім.

Лише на цьому етапі культурна строкатість України з чинника опору культурному розвитку перетвориться у чинник його збагачення. Щодо цього потенціалу внутрішнього культурного розмаїття України здійснила важливе і глибоке наукове дослідження італійська професорка-україністка Джованна Броджі [Броджі 2022]. Вона протиставляє «руському миру» український світ – але це протиставлення не є лейтмотивом її книги, а є фактичним результатом її дослідження українського світу як цілком самодостатнього.

Про необхідність такого конструкту як «український світ» автор зазначав ще у 2016 році, у полеміці, присвяченій дослідженню інституційної значущості української мови: «Як соціальний інститут мова також формує не лише плинні мережі мовців, але й неминуче фіксує найбільш успішні з таких мереж у сталі спільноти, які поступово формують соціальний простір мовлення – світ української мови, або, за аналогією з відомим мемом – «український світ». Звісно, до цього світу належать не лише ті, що спілкуються українською, але таке спілкування є індикатором досягнення зрілості тих, хто прагне бути частиною українського світу. Простір українського мовлення – це основа творення, відтворення і розвитку усіх соціальних відносин українства» [Бойченко 2016: 437].

Лише на перший погляд український світ є віддзеркаленням «руського мира», насправді він лише на першому етапі постає його антиподом (ліберальні цінності замість тоталітарних), на другому вже відчутно збагачується світовим досвідом (англійська мова як брама у світ), а на

третьому вільний розвиток української мови впевнено веде за собою самотність становлення усього українського світу: «українська мова постає як важливий чинник легітимації українського світу – набуття ним нормативного характеру як для самих мовців українською, так і для тих, хто дивиться на цей світ ззовні» [Бойченко 2016: 437]. Таким чином, на третьому етапі вже не світ приходить в Україну, а Україна широко йде у світ зі своїми ідеями і цінностями. Це передусім – оновлені цінності демократії і спротиву тиранії.

Світу неминуче доведеться познайомитися ближче з тим, що Україна вже досконало вивчила – і тепер вже Україна об'єктивно поведе світ за собою, вказуючи приклад тих цінностей, які дають змогу долати новітню гуманітарну і соціальну катастрофу. Україна стикнулася нині обличчям-до-обличчя з сучасною росією, яка є втіленням у своїх найогидніших формах «держави винятку», як її концептуалізував Джорджо Аґамбен [Agamben 1998]. За деколонізацією для України стоїть не лише остаточне звільнення від російського імперського впливу минулого, але й російського та світового неоімперіалізму сучасності і загрози для близького майбутнього. Цей неоімперіалізм вже гуртує реакційні режими, орієнтовані на авторитаризм і новітні форми диктатури, у яких до традиційного репресивного апарату і штучно розкрученого маховика мілітаристської машини додаються можливості, які надають сучасні технології – від суспільства тотального стеження на основі штучного інтелекту, до новітньої біологічної, кліматичної тощо зброї. Між тим, успішна боротьба України проти неоімперіалізму відкриє шлях до відмови від нього і у тих країнах, які є його осередками сьогодні – росії, Ірану, Китаю та у країнах, які є їхніми сателітами. Громадянське суспільство цих країн ще не втратило свій шанс вплинути на уряди своїх країн і винести урок з тих помилок, які вже накоїли, а не поглиблювати їх і не чинити ще страшніші злочини проти людства.

Тому і сама Україна і її мова стають носіями безцінного новітнього досвіду – досвіду спротиву сучасному неоімперіалізму. І чим боліснішим був шлях здобуття цього досвіду, тим глибше викарбувалися його набутки: «...найважливіші здобутки мови є результатом закріплення у мові як соціальному інституті тих життєво важливих цінностей, які виражають насичений соціальний досвід. Такий досвід активно набувається у кризові періоди певного соціуму – і навіть не стільки у своєму багатстві (хоча таке багатство тут явно зростає як відповідь на виклик самому існуванню народу), скільки у драматизмі, з яким пов'язане набуття такого досвіду. Тим більш вагомими є цінності, а відповідно, тим стійкішими є їхні мовні вираження, чим вища ціна здобуття досвіду цих цінностей, чим він більш насичений емоційно і навіть афективно – не так і важливо чи позитивно (перемоги, масштабні або знакові звершення, подарунки

долі), чи негативно (поразки, знакові втрати чи інші удари долі)» [Бойченко 2016: 439-440]. Звісно, що і Україна, і весь цивілізований світ докладають зусилля, щоби цей досвід у оборонній війні проти російської агресії став для України успішним.

Таким чином, українська мова із символу єднання у деколонізації минулого перетворюється на скарбницю новітнього демократичного і емансипативного досвіду, а зрештою – на інструмент світової боротьби з неототалітаризмом і неоімперіалізмом. Ширше – не лише українська мова, але й українська культура також постає предметом дослідження різних наук, так само як і українська історія та історична пам'ять, і увесь український досвід. Українська мова є квінтесенцією українського світу, його витвором і його окрасою, але також і засобом його дальшого розвитку і збагачення. На першому етапі історично серед них в Україні домінувало українознавство (було створено Інститут українознавства та Центр українознавства), на другому підключилися українські студії (Ukrainian studies), які були раніше більш розвинені і поширені не в Україні, а за кордоном, тоді як на третьому етапі глибокому вивченню усе українське підлягає в усіх соціальних і гуманітарних науках – і не лише в Україні, але і у світі. Як тривалий час у світі домінувала русистика, яку просували з державних позицій офіційні структури російської федерації (у тому числі й передусім – російські спецслужби), так нині українська наука в усіх її галузях (і не лише соціальні та гуманітарні, але передусім, звісно, саме вони) буде займатися просуванням українського бренду і українських досягнень (не лише академічних, але їх передусім) в усьому світі.

Висновки

Лише після з'ясування основних положень теорії деколонізації щодо їх можливого докладання до України і виявлення основних напрямів протидії «руському миру» в Україні можна переходити до виявлення на наукових засадах основних переваг різних шляхів і засобів делегітимації «руського миру» в Україні. Послідовно слід спочатку викоринити колонізаційний вплив росії, діючи за тими ж напрямками, за якими імперська росія колонізувала Україну, але у протилежний бік і у протилежний, демократичний спосіб. На цій основі і задля успішного завершення цієї стадії на місце викоринених імперських російських паростків слід культивувати кращі зразки світового досвіду в усіх основних сферах суспільного життя. Російські соціальні інститути на обох стадіях має бути замінено українськими – на основі переймання більш ефективних світових рішень. Нарешті, на третій стадії має почати вільно розвиватися увесь український світ. На першій стадії пріоритет у виконанні завдань нада-

ється українській державі та її інститутам, на другій активно підключаються міжнародні соціальні інституції та допомога провідних демократичних держав світу (що, власне, ми і спостерігаємо зараз передусім як допомогу у протистоянні збройній агресії РФ), а на третій стадії відбуватиметься вільний розвиток усіх інститутів українського громадянського суспільства та запозичення по всьому світу українського досвіду протидії новітньому імперіалізму.

Ключову роль тут відіграє світове лідерство України у спротиві новітнім формам диктатури, імперіалізму і тоталітаризму у їхньому гібридному втіленні, коли вони маскуються під захист громадської безпеки і традиційних цінностей, але частково досягають цих цілей лише через тотальне пригнічення свободи особистості і пресинг силових структур щодо громадянського суспільства. Україна нині стоїть на фронті цієї боротьби, і увесь демократичний світ інвестує свої ресурси – фінансові, збройні, а головне, легітимізаційні – у те, щоби ця боротьба стала не лише переможною, а й розгромною щодо тієї квінтесенції анти-цінностей, яку втілює в собі сучасна російська держава.

Посилання:

- Агеева В. (2022). *За лаштунками імперії. Есеї про українсько-російські культурні відносини*. 2-е вид., виправл. Київ: Віхола.
- Антонович, М. М. (2013). Голодомор 1932–1933 років в Україні як геноцид української нації: суб'єктивна сторона злочину. *Мандрівець*. № 6. С. 4-8.
- Бойченко М. (2020). Русифікація як нищення української національної пам'яті: передумови і наслідки тоталітарної радянської політики щодо України. *Тоталітаризм як система знищення національної пам'яті: збірник наукових праць за матеріалами всеукраїнської науково-практичної конференції з міжнародною участю 11 – 12 червня 2020 року* / науковий редактор Т. Єщенко. Львів: Друкарня Львівського національного медичного університету імені Данила Галицького, 58-60.
- Броджі Дж. (2022). *Культурний поліморфізм українського світу*. Київ: Дух і Літера.
- Верховна Рада України (2019). Про забезпечення функціонування української мови як державної. *Відомості Верховної Ради*, № 21, ст.81. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2704-19#Text>
- Верховна Рада України (2015). Закон України «Про засудження комуністичного та націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарних режимів в Україні та заборону пропаганди їхньої символіки». *Відомості Верховної Ради*, № 26, ст.219. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/317-19#Text>
- Верховна Рада України (2023a). Закон України «Про засудження та заборону пропаганди російської імперської політики в Україні і деколонізацію топонімії». 21 березня 2023 року № 3005-IX. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3005-20#Text>
- Верховна Рада України (2022). Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо встановлення кримінальної відповідальності за колабораційну діяльність». 3 березня 2022 року № 2108-IX. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2108-20#Text>
- Верховна Рада України (2023b). *Проект Закону про застосування англійської мови в Україні*. від 28.06.2023 р. № 9432. <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/Card/42201>

- Волковський В. (2020). Методологічні проблеми дослідження доктрини «Русский мир» з філософської перспективи. *Мультиверсум. Філософський альманах*, 2(172), 15–31. <https://doi.org/10.35423/2078-8142.2020.2.2.02>
- Гундорова Т. & Матусяк А. (ред.). (2014). *Постколоніалізм. Генерації. Культура*. Київ: Лаурус.
- Демченко Т. (2019). Справа “Спілки визволення України” в історіографічному дискурсі: полеміка навколо питання її існування та історичного значення. *Історіографічні дослідження в Україні*. Вип. 30. С. 245–270.
- Зборовська К. (2022). Деконструкція міфу доктрини «русский мир» про православ'я як основу російської ідентичності. *Філософія освіти*, 28(2), 230–239. <https://doi.org/10.31874/2309-1606-2022-28-2-13>
- Кульчицький С. (2000). Схожість і відмінність радянських голодів 20-х, 30-х і 40-х років. Веселова О.М., Марочко В.І., Мовчан О.М. *Голодомори в Україні, 1921–1923, 1932–1933, 1946–1947: Злочини проти народу*. 2-е вид., допов. Київ; Нью-Йорк: Вид-во М. П. Коць.
- Лавріненко Ю. (2015). (упоряд.). *Розстріляне відродження: Антологія 1917—1933: Поезія – проза – драма – есеї*. Київ: Смолоскип, 976 с.
- МОН України (2019). *Концептуальні засади державної політики щодо розвитку англійської мови у сфері вищої освіти: Проект*. <https://mon.gov.ua/storage/app/media/2019-06-24-proekt-konts-angl-movi-1.docx>
- Снайдер, Т. (2012). *Перетворення націй. Польща, Україна, Литва, Білорусь, 1569–1999* / пер. з англ.: А. Котенко, О. Надтока. Київ: Дух і Літера.
- Снайдер Т. (2020). *Шлях до несвободи: Росія, Європа, Америка* / пер. з англ. Г. Герасим. Львів: Човен.
- Agamben G. (1998). *Homo Sacer: Sovereign Power and Bare Life*. Trans. by D. Heller-Roazen. Stanford, Ca.: Stanford University Press. 228 p.
- Applebaum A. (2017). *Red Famine: Stalin's War on Ukraine*. London: Penguin Books Ltd. 496 p.
- Boichenko M. (2019). Client-states as a digression of post-colonial trajectory of democratic transition: case-study of Ukraine half-independence. “*Challenges of Postcolonialism: Philosophy, Religion, Education*”: *Materials of the 5th International Scientific and Practical Conference* (Kyiv, May 16-17, 2019). Kyiv: Publishing House of NPU Dragomanov, 35–37.
- Boichenko M. (2023). Successive failure of colonialism: moving away from the foreign past through creating own history of Ukraine. «*The Days of Science of the Faculty of Philosophy –2023*», *International Scientific Conference (2023; Kyiv)*. *International Scientific Conference «The Days of Science of the Faculty of Philosophy –2023»* / Ed.board: A. Konverskyi [and other]. Kyiv: Publishing center «Kyiv University», 68–70.
- Boichenko M. (2018). The Fall of the Idol of the Metropolis Culture as a Response to the Challenge of Post-colonialism. “*Challenges of Postcolonialism: Philosophy, Religion, Education*”: *Materials of the 4 th International Scientific and Practical Conference* (Kyiv, May 24–25, 2018). Kyiv: Publishing House of NPU Dragomanov, P. 9–10.
- Ó Caollaí É. (2022). Census 2022: Fall in percentage of daily Irish speakers but greater proficiency among youth. *The Irish Times*. Tue May 30 2023. <https://www.irishtimes.com/ireland/2023/05/30/census-2022-fall-in-percentage-of-daily-irish-speakers-but-greater-proficiency-among-youth/>
- Powderly W. G. (2019). How infection shaped history: lessons from the irish famine. *Transactions of the American Clinical and Climatological Association*, 130, 127–135.
- Simmel G. (1908). Der Mensch als Feind. Zwei Fragmente aus einer Soziologie. *Der Morgen. Wochenschrift für deutsche Kultur*. 2. Jg., S. 55–60.

References:

- Agamben G. (1998). *Homo Sacer: Sovereign Power and Bare Life*. Trans. by D. Heller-Roazen. Stanford, Ca.: Stanford University Press.
- Ageeva V. (2022). *Behind the Scenes of the Empire. Essays on Ukrainian-Russian cultural relations*. [In Ukrainian]. 2nd ed., corrected. Kyiv: Vikhola.
- Antonovych, M. M. (2013). The Holodomor of 1932–1933 in Ukraine as a genocide of the Ukrainian nation: the subjective side of the crime. [In Ukrainian]. *Mandrivets* (6), 4-8.
- Applebaum, Anne (2017). *Red Famine: Stalin's War on Ukraine*. London: Penguin Books Ltd. 496 p.
- Boichenko, M. (2019). Client-states as a digression of post-colonial trajectory of democratic transition: case-study of Ukraine half-independence. "Challenges of Postcolonialism: Philosophy, Religion, Education": Materials of the 5th International Scientific and Practical Conference (Kyiv, May 16-17, 2019). Kyiv: Publishing House of NPU Dragomanov, 35-37.
- Boichenko, M. (2020). Russification as the destruction of Ukrainian national memory: prerequisites and consequences of the totalitarian Soviet policy towards Ukraine. [In Ukrainian]. *Totalitarianism as a system of destruction of national memory: a collection of scientific works based on the materials of the All-Ukrainian scientific and practical conference with international participation on June 11-12, 2020* / scientific editor T. Yeshchenko. Lviv: Danylo Halytsky Lviv National Medical University Printing House, 58-60.
- Boichenko, M. (2023). Successive failure of colonialism: moving away from the foreign past through creating own history of Ukraine. «The Days of Science of the Faculty of Philosophy –2023», *International Scientific Conference (2023; Kyiv)*. *International Scientific Conference «The Days of Science of the Faculty of Philosophy –2023»* / Ed. board: A. Konverskyi [and other]. Kyiv: Publishing center «Kyiv University», 68-70.
- Boichenko, M. (2018). The Fall of the Idol of the Metropolis Culture as a Response to the Challenge of Post-colonialism. "Challenges of Postcolonialism: Philosophy, Religion, Education": Materials of the 4th International Scientific and Practical Conference (Kyiv, May 24-25, 2018). Kyiv: Publishing House of NPU Dragomanov, P. 9-10.
- Broggi, G. (2022). *Cultural polymorphism of the Ukrainian world*. Kyiv: Dukh i Litera.
- Demchenko, T. (2019). The case of the "Union of the Liberation of Ukraine" in the historiographical discourse: controversy surrounding the question of its existence and historical significance. *Historiographical studies in Ukraine*, (30), 245-270.
- Hundorova, T. & Matusiak, A. (eds.). (2014). *Postcolonialism. Generations. Culture*. Kyiv: Laurus.
- Kulchytsky, S. (2000). Similarities and differences between the Soviet famines of the 20s, 30s and 40s. [In Ukrainian]. Veselova O.M., Marochko V.I., Movchan O.M. *Holodomors in Ukraine, 1921–1923, 1932–1933, 1946–1947: Crimes against the people*. 2nd ed., supplement. Kyiv; New York: Published by M. P. Kots.
- Lavrinenko, Y. (2015). (ed.). *Shot Revival: An Anthology 1917-1933: Poetry – Prose – Drama – Essays*. [In Ukrainian]. Kyiv: Smoloskyp.
- MES of Ukraine (2019). *Conceptual principles of state policy regarding the development of the English language in the field of higher education: Project*. <https://mon.gov.ua/storage/app/media/2019-06-24-proekt-konts-angl-movi-1.docx>
- Ó Caollaí, É. (2022). Census 2022: Fall in percentage of daily Irish speakers but greater proficiency among youth. *The Irish Times*. Tue May 30 2023. <https://www.irishtimes.com/ireland/2023/05/30/census-2022-fall-in-percentage-of-daily-irish-speakers-but-greater-proficiency-among-youth/>
- Powderly, W. G. (2019). How infection shaped history: lessons from the Irish famine. *Transactions of the American Clinical and Climatological Association*, 130, 127–135.
- Simmel, G. (1908). Der Mensch als Feind. Zwei Fragmente aus einer Soziologie. *Der Morgen. Wochenschrift für deutsche Kultur*. 2. Jg., S. 55-60.

- Snyder, T. (2012). *The Reconstruction of Nations. Poland, Ukraine, Lithuania, Belarus, 1569-1999*. Trans. from English by A. Kotenko, O. Nadtocka. Kyiv: Spirit and Letter.
- Snyder T. (2020). *The Road to Unfreedom: Russia, Europe, America* / trans. from English by G. Gerasim. Lviv: Choven.
- Verkhovna Rada of Ukraine (2023b). Draft Law on the Use of the English Language in Ukraine. dated 06/28/2023 No. 9432. <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/Card/42201>
- Verkhovna Rada of Ukraine (2022). The Law of Ukraine “On Amendments to Certain Legislative Acts of Ukraine on Establishing Criminal Liability for Collaborative Activities”. March 3, 2022 No. 2108-IX. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2108-20#Text>
- Verkhovna Rada of Ukraine (2023a). Law of Ukraine “On Condemnation and Prohibition of Propaganda of Russian Imperial Policy in Ukraine and Decolonization of Toponymy”. March 21, 2023 No. 3005-IX. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3005-20#Text>
- Verkhovna Rada of Ukraine (2015). Law of Ukraine “On Condemnation of Communist and National Socialist (Nazi) Totalitarian Regimes in Ukraine and Prohibition of Propaganda of Their Symbols”. *Bulletin of the Verkhovna Rada*, No. 26, Article 219. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/317-19#Text>
- Verkhovna Rada of Ukraine (2019). Law of Ukraine “On Ensuring the Functioning of the Ukrainian Language as the State Language”. *Bulletin of the Verkhovna Rada*, No. 21, Article 81. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2704-19#Text>
- Volkovskiy, V. (2020). Methodological issues of “russian world” doctrine study from the philosophical perspective. *Multiversum. Philosophical almanac*, 2(172), 15-31. <https://doi.org/10.35423/2078-8142.2020.2.2.02>
- Zborovska, X. (2022). Deconstruction of the myth of the “russian world” doctrine about Orthodoxy as the basis of Russian identity. *Philosophy of Education*, 28(2), 230–239. <https://doi.org/10.31874/2309-1606-2022-28-2-13>

Mykhailo Boichenko. The main directions of counteraction to the “russian world” in Ukraine: the tasks of decolonization

Despite the fact that there is now a general public agreement in Ukraine regarding the need to oppose the “russian world”, there are quite diverse and sometimes contradictory proposals among Ukrainian citizens regarding the ways to implement such an opposition. In state policy, the main line of implementing such countermeasures is gradually beginning to emerge, however, it is necessary to logically and organizationally substantiate the main stages of its implementation. The essence of opposition to the “russian world” lies in the consistent implementation of decolonization in Ukraine, since it was Russia that for centuries carried out the largest and for a long time quite successful project of colonization of Ukraine. The purpose of the article is to clarify the post-colonial situation for Ukraine, and, accordingly, the tasks of decolonization for it as a key direction of counteraction to the “russian world” in Ukraine. The degree of colonization of Ukraine is analyzed on the basis of a comparative analysis with other known histories of colonization in the world. Thanks to this, the degree of applicability of postcolonial studies and the theory of decolonization to modern Ukraine has been clarified. Ukraine repeats many classic features of a post-colonial country, but has every chance to make a significant new contribution to the theory of decolonization – thanks to its success in confronting the Russian empire, which is now the

russian federation, in its expansionist militarist foreign policy. Decolonization in Ukraine is carried out in three stages, during each of which the necessary institutional changes are successively implemented, each of which makes it impossible to return to the previous stage. Thus, the mirror opposition to russian colonization, the adoption of the best world experience of decolonization, and finally, the development of a self-sufficient Ukrainian world are three stages of successful decolonization in Ukraine, which can become a model for other former colonies.

Keywords: *Ukraine, "russian world", counteraction, decolonization, russian imperial policy, postcolonial theory.*

Бойченко, Михайло, доктор філософських наук, професор, старший дослідник, в. о. завідувача кафедри української філософії та культури Київського національного університету імені Тараса Шевченка, провідний науковий співробітник відділу взаємодії університетів і суспільства Інституту вищої освіти Національної академії педагогічних наук України.

E-mail: boichenko.m@knu.ua

<https://orcid.org/0000-0003-1404-180X>

Boichenko, Mykhailo, Doctor of Sciences in Philosophy, Professor, Senior Researcher, the head of the Department of Ukrainian Philosophy and Culture, Taras Shevchenko National University of Kyiv, leading researcher of the Department of Interaction between Universities and Society, Institute of Higher Education of the National Academy of Pedagogical Sciences of Ukraine.

E-mail: boichenko.m@knu.ua

<https://orcid.org/0000-0003-1404-180X>